

ARISTOCRATISCHE MACHT, WELSTAND EN LEVENSTIJL

Jaap Moes, *Onder aristocraten. Over hegemonie, welstand en aanzien van adel, patriciaat en andere notabelen in Nederland, 1848-1914*, Adelsgeschiedenis, IX (Hilversum: Uitgeverij Verloren, 2012, 358 p., ill., index en cd-rom)

Dit doorwrochte proefschrift behelst een kwantitatief georiënteerd onderzoek naar de positie van de adel in de Nederlandse samenleving en de strategieën van adellijke families om hun positie te handhaven na de opheffing van standsprivileges in 1848. Op de context van de adelspolitiek sinds 1813-1815, de afschaffing van heerlijke rechten en dergelijke in 1848 en de consequenties van kiesrechtwijzigingen gaat het boek nauwelijks in. In *Onder aristocraten* analyseert Jaap Moes met name de politieke, economische en sociaal-culturele strategieën die adellijke en zogenaamde 'patricische' families van vóór 1848 gebruikten om het hoofd te bieden aan de veranderingen die zich in de politieke cultuur, in de agrarische economie en in de verhouding tussen stad en land voordeden. Hij doet dit aan de hand van een vracht aan kwantitatieve gegevens uit Zuid-Hollandse successiememories en uit de lijsten van hoogstaangeslagenen die op een bijgeleverde cd-rom te raadplegen zijn. Ter afwisseling worden casussen gepresenteerd die al die kwantitatieve exercities een persoonlijk gezicht geven. Zo begint de inleiding met baron De Wijkerslooth die als bisschop van Curium in Oegstgeest zetelde. Zijn machtspositie berustte op eigen vermogen en een familienetwerk dat zich uitstreckte over heel katholiek Europa. In de inleiding plaatst Moes zijn eigen onderzoek in het kader van onderzoekstradities en bepleit hij de integratie van verschillende benaderingen van de elite. Zowel sociaal-economische structuren als de belevingswereld en biografische aspecten zouden aan de orde moeten komen in kwantitatieve en kwalitatieve analyses met liefst nog een vergelijkende inslag. Omdat dat in feite te veel vergt, kiest Moes vooral voor een kwantitatieve analyse met Weber, Bourdieu en Goffman als sociaalwetenschappelijke leidlieden. Bij de definitie van statusgroepen leunt hij op Weber, aan Bourdieu ontleent hij het onderscheid tussen economisch, sociaal en cultureel kapitaal en aan Goffman het onderscheid tussen hetgeen op het publieke toneel gepresenteerd wordt en hetgeen zich achter het toneel afspeelt. Hoewel Moes ook over de notablenelite spreekt, is zijn blik vooral gericht op de zogenaamde aristocraten onder hen, waartoe hij de adel rekent en de in *Nederland's patriciaat* genoemde 'oude patricische' families die vóór 1848 op het pluche zaten. Dat aan een dergelijk onderscheid tussen oud patriciaat en nieuw of 'zelfbenoemd' patriciaat haken en ogen zitten, zal nog aan de orde komen.

In hoeverre slaagden de om en nabij driehonderd aristocratische families erin om tussen 1848 en 1914 hun maatschappelijke positie te handhaven en hoe gingen zij om met economische en politieke veranderingen? Dat is de kernvraag die in hoofdstukken over 'het lange afscheid' en 'bestendige welstand' beantwoord wordt aan de hand van een indrukwekkend bronnenonderzoek dat gelukkig ter afwisseling geïllustreerd wordt met verhelderende gevalstudies. Behalve belastingaanslagen en successiememories voor de steekjaren 1850, 1860, 1870, 1880 en 1890 worden biografische gegevens gebruikt van 444 ministers en parlementsleden die door het Parlementair Documentatie-Centrum verzameld zijn. Meer dan driekwart van de ministers en parlementsleden in de periode 1850-1890 behoorde zelf of door familiebanden tot de hoogstaangeslagenen. Door de invoering van direct kiesrecht in 1848 waren de notabelen weliswaar in hun macht gekortwiek, maar zeker niet vleugellam. Moes rekent zo'n 270 notabele families, verdeeld in op geloof en familiebanden gebaseerde clans en coterieën, tot de fiscale en bestuurlijke elite. Daarbinnen vormden 80 adellijke en 77 oud-patricische families de aristocratische kern. Tegen 1890 moesten aristocraten op het Binnenhof deels plaats maken voor nieuw patriciaat en welgestelde of academisch gevormde burgers. In 1914 was tweederde van alle ministers en parlementsleden afkomstig uit deze kringen. Aristocraten kenden elkaar uit de lommerrijke gemeenten op de zandgronden waar zij hun buitenhuizen hadden, en van de kostscholen en universiteiten die

Etienne baron van Zuylen van Nijvelt van de Haar met zijn echtgenote barones Hélène de Rothschild voorin het rijtuig, vergezeld van enkele gasten, voor het tussen 1892 en 1912 in neogotische stijl herbouwde voorouderlijk kasteel De Haar (foto uit besproken boek)

zij bezochten. Naarmate de eeuw vorderde hadden meer aristocraten een academische titel die de weg effende voor een loopbaan als bestuurder, ambtenaar of rechter.

Inkomen uit grond of vermogen was nodig om onbezoldigde of nauwelijks bezoldigde publieke ambten te kunnen vervullen. In de topklasse van welgestelden in Zuid-Holland die meer dan 100.000 gulden nalieten, was het aandeel van aristocraten een kwart. Zij lieten gemiddeld 200.000 gulden na, wat een jaarinkomen van 15 à 20.000 gulden betekende. Ook de top honderd hoogstaangeslagenen in heel Nederland telde onevenredig veel aristocraten, wier rijkdom vooral uit grondbezit bestond. Enkele edellieden bezaten meer dan vijfduizend hectaren, maar wel verspreid over het land. Dat had te maken met de in Nederland gebruikelijke erfdeling. Aristocraten staken naar verhouding meer geld in behuizing en goederen om hun status te tonen en belegden vooral in veilige fondsen. Toen hun inkomsten door de agrarische depressie van 1878-1895 terugliepen, toonden aristocraten minder animo voor publieke ambten. Sommige aristocraten vestigden zich voorgoed in de stad en zochten een baan in het bedrijfsleven. Anderen legden zich juist toe op een landelijke levensstijl die overigens ook steeds meer kostte, want adel en oud-patriciaat wilden natuurlijk in luxe vertoon niet onderdoen voor nieuwe rijken. Blijkens hun aanslagen in personele belastingen en hun openstaande rekeningen bij overlijden gaven aristocraten *casu quo* adellijken in vergelijking met andere groepen meer geld uit aan behuizing, rijtuigen, kleding en luxegoederen, maar ook meer aan weldadigheid. Stand ophouden kostte geld en vergde het sluiten van de rijen in een vereniging (1899) en rond de boekstaving van de adellijke afkomst (1903). Zo stelde de adel zich teweer tegen burgers die zich tooiden met dubbele namen en een grote staat voerden op buitenplaatsen. Zich teweestellen deden adellijken en andere aristocraten ook door hun zonen met dochters van andere (dikwijls verwante) aristocraten te laten trouwen en hun dochters desnoods uit te huwelijken aan zonen uit notabele, maar vooral rijke families. Door zijdelingse allianties (clanvorming) hoopten zij hun 'dynastieke' belangen veilig te stellen.

Wat ik geprobeerd heb hier samen te vatten, wordt door Moes met veel cijfermateriaal, berekeningen en bijzonderheden zorgvuldig onderbouwd. Desondanks heb ik wel een paar aanmerkingen en opmerkingen. Het onderscheid tussen oud en nieuw patriciaat is op zichzelf een goed idee, maar verdoezelt wel enigszins dat alles wat in Nederland sinds de verschijning van *Nederland's patriciaat* in 1910 patriciaat heet 'zelfbenoemd' is. Bovendien hielden de meeste katholieke geslachten die aan de maatstaven van het blauwe boekje voldeden, zich afzijdig van deze door protestanten gedomineerde onderneming. Patriciaat blijft een retrospectieve term. Graag had ik overigens willen weten hoe meer in het bijzonder de families die voor het eerst in de Franse Tijd en onder Koning Willem I en II op het pluche kwamen, het er na 1848 hebben afgebracht. Nu gaan die families schuil achter oud-patriciaat en andere notabelen. Dankzij de cd-rom kan dat mogelijk ook door iemand anders worden uitgezocht. Wat op pagina 61 en 62 over het kiesstelsel wordt gezegd, doet nauwelijks recht aan het ingewikkelde, getrapte karakter: ridderschappen kozen direct een vertegenwoordiging in de provinciale staten en uit de provinciale staten kwamen ten slotte (na 1840) de 58 leden van de Tweede Kamer der Staten-Generaal voort. Veel wordt in noten toegelicht en verklaard. Zo krijg ik in een noot (10) uitleg over het vormsel als sacrament, maar wat 'het befaamde Amsterdams Casino' (4) is, wordt niet uitgelegd. Weber zou ik niet in het Engels citeren, maar in een Nederlandse vertaling (41). Waals Hervormden (75, noot 63) maakten echt deel uit van hetzelfde kerkgenootschap als Nederlands Hervormden! Over het gearrangeerde huwelijk van Marie Cornélie van Wassenaar Obdam (148) zijn bijzonderheden te vinden in *Heren van stand. Van Wassenaar 1200-2000*. Gehandicapt was ze overigens alleen in zoverre dat ze een bochel had. Hoewel de literatuurlijst zeer uitgebreid is, heb ik toch een paar titels gemist die een licht hadden kunnen werpen op aristocratische zelfperceptie en fijne onderscheidingen: het boekje van A.F. Stroink over Anton Henri baron van Sloet van Oldruitenborgh en de reeks boeken van R.W.A.M. Cleverens. Hopelijk waagt Moes zich nog eens aan een door hemzelf in de inleiding bepleite integrale benadering met meer aandacht voor kwalitatieve bronnen. Met zijn op de exploratie van kwantitatieve bronnen gebaseerde, fraai vormgegeven proefschrift over aristocratische macht, welstand en levensstijl in de tweede helft van de negentiende eeuw heeft hij in ieder geval een monumentale prestatie geleverd.

Pieter Stokvis